

Вікові особливості першошлюбності населення Лівобережжя України за матеріалами метричних книг і церковних обшуків 1783–1820 та 1836–1860 рр.

Анотація. Мета дослідження. За матеріалами метричних книг 1783–1820, 1838–1856 й церковних обшуків 1836–1860 рр. двадцяти трьох парафій Лівобережної України обрахувати та проаналізувати за статевою ознакою показники середнього віку осіб, які вперше одружилися. **Методологія дослідження.** Змістове наповнення документації та мета дослідження зумовили використання, окрім загальнонаукових, спеціально-історичних методів. Із-поміж останніх застосовано історико-порівняльний, методи критичного аналізу, деконструкції, візуалізації тощо. **Наукова новизна.** Відомості джерел церковного обліково-статистичного спрямування створили можливості для поєднання компаративного та історико-демографічного підходів у вивченні проблеми вікових особливостей першошлюбності. **Основні результати.** Отримані квантитативні дані віку першовінчаних осіб представлено в таблицях та унаочнено у графіках, виокремлено вікові відмінності чоловіків і жінок, окремо міських, сільських наречених, зіставлено з подібними показниками в різних регіонах Європи й Азії. Середній вік наречених 1783–1800 рр., які вперше брали шлюб, для чоловіків визначено у 22,1, а для жінок – у 19,4 роки. Відповідні показники 1801–1820 рр. демонструють маскуліне (чоловіче) значення першошлюбності в межах 21,7, фемінне (жіноче) – 19,5 роки. Зі збільшенням шлюбного віку відповідно до указу 1830 р. помітне зростання середньовікових показників першовінчаних осіб упродовж 1836–1860 рр. За даними метрик, чоловіки вперше вінчалися у середньому у 23,8, а жінки – у 21,9 роки. Подібні обрахунки за матеріалами церковних обшуків становили 23,4 та 21,5 роки. Чоловіки у середньому на два – три роки пізніше одружувалися. Середньовікові значення першовінчаних осіб були вищими на 1–3 роки серед міських наречених порівняно з сільськими. Упродовж кінця XVIII – першої половини XIX ст. чоловіки загалом вінчалися після 20-річного віку. Українські жінки в 1783–1820 рр. переважно виходили заміж до 20 років, а у 1836–1860 рр. – старшими за вказаний вік.

Ключові слова: наречені, метричні книги, середній шлюбний вік, середній вік осіб, які вперше одружилися, церковні обшуки, шлюб.

Основними джерелами для виокремлення інформації про головні демографічні процеси людності (коливання кількості, народжуваності, шлюбності¹, смертності) впродовж XVIII–XIX ст. були обліково-статистичні книги переважно церковного спрямування: метричні, сповідальні, обшуків. Шлюбною інформативністю вирізнялися метричні книги та церковні/шлюбні обшуки. Їх зміст не завжди відображав вікові дані вінчаних осіб. У зв'язку з цим французькі демографи Л.Анрі та Л.Блюм, а також англієць Дж.Гаджнал відповідно до відомостей джерел запропонували декілька методик обрахунку середнього віку осіб, які вперше одружилися. У нашому дослідженні зроблено спробу за матеріалами метричної та церковно-обшуківої документації кінця XVIII – першої половини XIX ст. з'ясувати вікові відмінності першошлюбності української людності Лівобережжя.

Мета дослідження полягає у проведенні за матеріалами метричних книг і церковних обшуків історико-демографічного аналізу шлюбно-вікових особливостей

¹ Шлюбність – у вузькому значенні процес утворення сімейних союзів, у ширшому – сукупність процесів утворення, припинення шлюбів через розлучення або смерть одного з подружжя (див.: Рыбаковский Л.Л. Демографический понятийный словарь. – Москва, 2003. – С.24).

чоловіків та жінок лівобережних українських земель упродовж 1783–1820, 1836–1860 рр., які вперше уклали шлюб. Стаття ґрунтується на міждисциплінарному підході, який поєднує методи локальної соціальної історії, історичної демографії тощо. Мета, хронологічні межі та джерельна база визначили використання, окрім загальнонаукових, спеціально-історичних методів. Передусім перевагу надано квантитативним методам із використанням математичних обрахунків, систематизацією та узагальненням локальних цифрових даних у сумарні показники. Кількісні показники зумовили необхідність застосування методу візуалізації у вигляді умовно-графічних демонстрацій – таблиць і графіків. Доведення спираються на квантитативний та компаративний аналіз. Церковна документація, яка укладалася представниками парафіяльного кліру з різним освітнім рівнем, уподобаннями, ставленням до виконання професійних обов'язків обумовила застосування методу критичного аналізу. Для виокремлення потрібної статистичної інформації використано метод деконструкції. Із метою «олюднення» історичного матеріалу застосовано метод конкретизації, адже наведено приклади сімейних союзів із середовища простолюду.

Розв'язати поставлену проблему неможливо на локальному рівні, тому апелюємо до цивілізаційного підходу, адже компаративний аналіз передбачає зіставлення даних, одержаних на матеріалах вітчизняних джерел, з аналогічними показниками різних регіонів Європи та навіть Азії. Мета дослідження зумовила вивчення низки праць фахівців, в яких порушувалися питання першошлюбності населення XVIII–XIX ст., а саме англійця Дж.Гаджнала, французів Л.Анрі та Л.Блюма, італійця М. Ліві Баччі, поляків Т.Вісліча, М.Вижги, Ц.Кукля, П.Квапулінської, південнокорейця Кім Куен-Те, росіянина Б.Миронова тощо.

Дослідження ґрунтується на матеріалах метричних книг п'ятнадцяти парафій із двох губерній Лівобережної України, які охоплюють період 1783–1820 та 1838–1856 рр., а саме церкви Різдва Богородиці м. Вороньків Переяславського повіту Полтавської губернії за 1798–1802, 1838, 1839 рр.²; Георгіївської церкви с. Галки Роменського повіту Полтавської губернії за 1842–1844, 1849 рр.³; Покровської церкви с. Калинівка Роменського повіту Полтавської губернії за 1842–1843, 1848 рр.⁴; Успенської церкви с. Краснопілля Охтирського повіту Харківської губернії за 1783–1799 рр.⁵; Покровської церкви с. Новицької Слободи Роменського повіту Полтавської губернії за 1842, 1843, 1848, 1849, 1853 рр.⁶; Петропавлівської церкви с. Процівка Роменського повіту Полтавської губернії за 1842, 1843, 1848–1856 рр.⁷; Миколаївської, Петропавлівської церков м. Охтирка Охтирського повіту Харківської губернії за 1794–1809, 1849–1850 рр.⁸; Вознесенської церкви м. Ромни Роменського повіту Полтавської губернії за 1842 р.⁹; Георгіївської церкви с. Рогінці Роменського повіту Полтавської губернії за 1848 р.¹⁰; церкви Іоанна Воїна с. Рогізне Сумського повіту Слобідсько-Української (пізніше – Харківської) губернії за 1790–1805,

² Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф.706. – Оп.4. – Спр.6. – 175 арк.; Спр.195. – 338 арк.

³ Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). – Ф.960. – Оп.3. – Спр.537. – 356 арк.

⁴ Там само. – Спр.546. – 106 арк.

⁵ Там само. – Ф.78. – Оп.1. – Спр.1. – 194 арк.

⁶ Там само. – Ф.960. – Оп.3. – Спр.571. – 160 арк.

⁷ Там само. – Спр.575. – 152 арк.; Спр.576. – 98 арк.

⁸ Там само. – Ф.745. – Оп.2. – Спр.16. – 180 арк.; Спр.39. – 69 арк.; Спр.42. – 252 арк.; Спр.48. – 464 арк.

⁹ Там само. – Ф.960. – Оп.3. – Спр.582. – 113 арк.

¹⁰ Там само. – Спр.581. – 365 арк.

1808–1820 рр.¹¹; Успенської церкви с. Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії за 1838, 1845–1848 рр.¹²; Успенської церкви с. Талалаївка Роменського повіту Полтавської губернії за 1853 р.¹³; Катерининської церкви с. Хоружівка Роменського повіту Полтавської губернії за 1842, 1843, 1848, 1849 рр.¹⁴; Собору святого архієпископа Христового Михаїла с. Єрківці (Юрковець) Переяславського повіту Полтавської губернії за 1799 р.¹⁵

Для проведення історико-порівняльного аналізу вікових особливостей осіб обох статей, які вперше реєстрували шлюб, було опрацьовано матеріали церковних обшуків восьми парафій із трьох лівобережних губерній за період 1836–1860 рр.: Хрестовоздвиженської церкви с. Вовківці Роменського повіту Полтавської губернії за 1838–1847 рр.; Варваринської церкви м. Кролевець Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1836–1857 рр.; Покровської церкви м. Кролевець Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1839–1853 рр.; Михайлівської церкви с. Мельня Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1846–1860 рр.; Різдво-Богородичної церкви с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії за 1838–1841 рр. та 1854–1858 рр.; Покровської церкви с. Реутинці Кролевецького повіту Чернігівської губернії за 1836–1854 рр.; Іллінської церкви м. Суми Сумського повіту Харківської губернії за 1843–1849 рр.; Хрестовоздвиженської церкви с. Хижки Конотопського повіту Чернігівської губернії за 1840–1857 рр.¹⁶ Отже загалом дослідження ґрунтується на вивченні 31 архівної справи – інформативних фоліантів метричних та обшуківих записів із 23 парафій Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній різного обсягу (від 100 до 500 арк.).

Шлюбні обшуки походили від «вѣчныхъ памятей», які запроваджено у церковне діловодство раніше за метричні книги, ще в 1697 р. Під назвою «обыскнихъ книгъ» подібна документація була поширена з 1765 р., а форми записів оновилися 1837 р.¹⁷ Шлюбні/церковні обшуки демонстрували дотримання населенням матримоніальних вимог і давали змогу провести обряд вінчання. У цій обліково-статистичній документації виокремлено графу, де зазначався вік наречених. В окремих книгах указували вік вінчаних осіб із 1836 р., а з 1838 р. вікові репрезентації набули масового поширення.

Метричні книги містили обліково-статистичну інформацію церковного спрямування, укладену за роками, і реєстрували осіб у трьох розділах: народжених, вінчаних, померлих. Документи такого типу у церковне діловодство запроваджено указами 1722, 1724 рр., дещо корегувалися в 1779 та 1806 рр., а вдосконалилися 1831 й 1838 рр.¹⁸ Щоправда, у римо-католицьких костелах Європи метричні книги набули поширення значно раніше, ще в першій половині XIV ст.¹⁹

Для вивчення історико-демографічних показників шлюбності бралися до уваги відомості других частин метрик «О брачующихся». У цих розділах масова

¹¹ Там само. – Ф.94. – Оп.1. – Спр.1. – 482 арк.

¹² ДАПО. – Ф.1011. – Оп.1. – Спр.179. – 214 арк.; Спр.180. – 145 арк.

¹³ ДАСО. – Ф.960. – Оп.3. – Спр.591. – 366 арк.

¹⁴ Там само. – Спр.594. – 273 арк.

¹⁵ ДАПО. – Ф.706. – Оп.4. – Спр.112. – 4 арк.

¹⁶ ДАСО. – Ф.71. – Оп.1. – Спр.5. – 90 арк.; Ф.834. – Оп.2. – Спр.2. – 53 арк.; Спр.4. – 108 арк.; Ф.844. – Оп.1. – Спр.3. – 83 арк.; Спр.6. – 73 арк.; Ф.855. – Оп.1. – Спр.41. – 91 арк.; Ф.865. – Оп.1. – Спр.13. – 136 арк.; Ф.1036. – Оп.1. – Спр.5. – 118 арк.; Спр.27. – 26 арк.; Ф.1071. – Оп.1. – Спр.3. – 121 арк.; Ф.1187. – Оп.1. – Спр.10. – 180 арк.

¹⁷ Полное собрание законов Российской империи, с 1646 г. [в 45 т.] (далі – ПСЗРИ): Собрание первое. – Т.III. – Санкт-Петербург, 1830. – С.422; Т.XVII. – Санкт-Петербург, 1830. – С.189; Собрание второе. – Т.XII. – Ч.II. – Санкт-Петербург, 1838. – С.947–948.

¹⁸ Там же: Собрание первое. – Т.VI. – Санкт-Петербург, 1830. – С.707; Т.VII. – Санкт-Петербург, 1830. – С.266–267; Т.XX. – Санкт-Петербург, 1830. – С.883–884; Т.XXIX. – Санкт-Петербург, 1830. – С.254–255; Собрание второе. – Т.VI. – Ч.I. – Санкт-Петербург, 1832. – С.203–204, 817; Т.XIII. – Ч.I. – Санкт-Петербург, 1839. – С.91–92.

¹⁹ *Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej.* – Warszawa, 2009. – S.91.

реєстрація вікових особливостей осіб, що вінчалися, розпочалася з сенатського указу від 7 лютого 1838 р.²⁰ Відтоді й надалі метричні книги містили вікові показники наречених. Авторці вдалося відшукати одиничні екземпляри метрик 1783–1820 рр. Наявність таких фоліантів із цінною історико-демографічною інформацією підкреслює їх унікальність. У них представники парафіяльного кліру, вочевидь із власної ініціативи та для того, щоб уникнути порушень у проведенні таїнства вінчання, дотримуючись загально визначених православною церквою та директивно-розпорядчою документацією державного рівня шлюбно-вікових вимог, реєстрували наречених із позначенням їхнього віку.

Шлюбно-вікові обмеження в першій половині XIX ст. дещо змінилися. Упродовж XVIII ст. й до іменного указу від 19 липня 1830 р. були чинними вінчання, учасниками яких ставали чоловіки 16 та більше років і жінки – 14 років і старше, однак після оприлюднення названого актового документа шлюбний вік представників обох статей підвищився на два роки²¹. До того ж не дозволялися шлюби літніх осіб, які були старшими за 80 років²². Зміни шлюбно-вікових вимог вплинули на шлюбний процес українського населення, що й відображено в поданих у статті таблицях і графіках.

У дослідженні представлено три таблиці, укладених за матеріалами метричних книг. Перша подає кількісну інформацію шлюбного віку за маскулінно-фемінною ознакою кінця XVIII ст. (1783–1800 рр.), друга – початку XIX ст. (1801–1820 рр.), третя – середини XIX ст. (1838–1856 рр.). Відповідно до квантитативних показників таблиць було побудовано два графіки, де на вертикальній осі відображено сумарні числа середніх значень шлюбного віку наречених загалом і першовінчаних осіб зокрема; на горизонтальній – продемонстровано їх зміни за роками. Статеві відмінності виокремлено та відображено у вигляді двох кривих ліній.

Виходячи із проведеного історико-демографічного аналізу та представлених умовно-графічних демонстрацій спробуємо розв'язати наступні завдання. Зупинимося на роз'ясненні методологічних основ дослідження, наведених у таблицях і графіках показників, чисельності шлюбів загалом та, зокрема, перших. Побіжно звернемося до специфіки найменувань осіб-першошлюбників обох статей представниками парафіяльного кліру у церковній документації. Також здійснимо квантитативний аналіз показників середнього матримоніального віку: схарактеризуємо маскулінно-фемінні дані таблиць і графіків; виокремимо середні значення шлюбного віку у трьох досліджуваних періодах за статевою ознакою; порівняємо середньовікові показники шлюбності наречених за двома видами церковної документації; укажемо на певні чинники, які впливали на об'єктивність даних і коливання середнього шлюбного віку. Нарешті, послуговуючись принципами компаративістики, з'ясуємо середній вік наречених, які вперше вінчалися. Аналізуючи дані кінця XVIII, початку й середини XIX ст., акцентуємо увагу на середньовікових змінах першошлюбності чоловіків і жінок. Окремо, у межах часового відрізка 1836–1860 рр., виявимо відмінності у статевих показниках між даними двох церковних реєстрів. Звернемо увагу на наймолодших і найстарших осіб із-поміж наречених обох статей, які вперше вінчалися. Виокремимо середньовікові значення першошлюбності за маскулінно-фемінною ознакою у трьох досліджуваних періодах і порівняємо

²⁰ ПСЗРИ: Собрание второе. – Т. XIII. – Ч. I. – С. 91–92.

²¹ Бороденко Е. А. Девичья брачность в Левобережной Украине: христианские нормы и практика социума // European Social Science Journal [Европейский журнал социальных наук]. – 12(39). – Т. II. – Москва, 2013. – С. 357–364; ПСЗРИ: Собрание второе. – Т. V. – Ч. I. – Санкт-Петербург, 1831. – С. 740.

²² ПСЗРИ: Собрание первое. – Т. XII. – Санкт-Петербург, 1830. – С. 285.

із подібними показниками інших регіонів Європи та навіть Азії. Продемонструємо шлюбно-вікові відмінності між міським і сільським населенням.

Дослідження проводилося в кілька етапів. Спочатку було виявлено метричні книги різних парафій, в яких містилася вказівка на вік вінчаних осіб. Підраховано та систематизовано показники чисельності сімейних союзів загалом, нарізно перших і повторних у кожній парафії. Надалі методом середньоарифметичного обчислення виявлено середні значення загального шлюбного віку, першошлюбників та повторношлюбників за певні роки. Ці квантитативні показники було об'єднано відповідно до кожного населеного пункту та зведено в узагальнюючі таблиці, в яких подано результати шлюбності окремо для чоловіків і жінок. Сумарні дані середнього шлюбного віку, першої шлюбності з цих таблиць було виокремлено, систематизовано за статевою ознакою та візуалізовано у двох графіках. Аналогічно опрацьовано матеріали церковних обшуків.

Зауважимо, що матеріали метричних книг представляють міські й сільські парафії. Із них Охтирка, Ромни в опрацьованих джерелах зазначені як міста, Вороньків і Сорочинці – містечка. У наведених таблицях відсутні дані за деякі роки (1790, 1836, 1837, 1840, 1841 рр.). Такі пропуски зумовлено відсутністю записів у метриках або небереженістю самих книг у цих парафіях за той час. У графіках це представлено у вигляді спадаючих стрибків кривих ліній до осі абсцис. Подібні стрибко-спадаючі криві лінії демонструють відсутність першовінчаних жінок або чоловіків за окремі роки (див., зокрема, графік 2).

Загалом за матеріалами метричних книг проаналізовано 1909 сімейних пар. У 1780–1790-х рр. представлено 687 (100%) матримоніальних союзів, із них перших – 551 (80,2%), решта – повторні; на початку XIX ст. – 553 (100%) і 449 (81,2%); у середині XIX ст. – 669 (100%) і 481 (71,9%). Спостерігаємо зменшення частки перших шлюбів з 80,2% до 71,9%, починаючи з 1783 р. і до 1838–1856 рр., та, навпаки, зростання повторних – з 19,8% до майже 28,1%. Усього за церковно-обшуковою документацією проаналізовано 1372 сімейних союзи. Більшість із них становили перші – 1009 (73,5%). Під першими шлюбами розуміємо такі, в яких обидва наречені вперше вінчалися. Першовінчаних чоловіків у джерелах зазвичай називали «женихами», «молодиками» або «отроками», а жінок – «девицями», зрідка – «безмужними жінчинами».

Обрахування річних середньовікових показників першошлюбників здійснено за методикою Дж.Гаджнала. Значення маскулінного середнього віку чоловіків-першошлюбників за рік є середнім віком усіх чоловіків, які були неодруженими до вінчання, включаючи й тих, чий наречені – удови або розлучені²³. Подібно встановлювали фемінний середній вік першошлюбності. Відповідні кількісні показники неодружених чоловіків і незаміжніх жінок, вік яких було встановлено, подано в окремих стовпчиках таблиць 1–3. Їх частки були вищими за відсотковий показник чисельності перших шлюбів.

Кількість чоловіків-першошлюбників за матеріалами метричних книг 1783–1800 рр. становила 82,0%, 1801–1820 рр. – 84,6%, 1838–1856 рр. – 74,9%. Відповідні дані незаміжніх жінок, які вперше вінчалися, коливалися в межах 87,5%, 87,2%, 85,8%. Різниця між маскулініними й фемінними показниками у вказаних часових відрізках становила 5,5%, 2,6%, 10,9%, що засвідчувало перевагу жіноцтва. За матеріалами церковних обшуків 1836–1860 рр. частка чоловіків-першошлюбників складала 77,8%, відповідно жінок цього статусу – 86,1%. Кількісна різниця між

²³ Хаджнал Д. Европейский тип брачности в ретроспективе // Брачность, рождаемость, семья за три века: Сб. ст. / Под ред. А.Г.Вишневого, И.С.Кона. – Москва, 1979. – С.26.

статтями – 8,3% на користь жінок. Названі відмінності відповідали європейським тенденціям XVIII ст., коли частка жінок-наречених, які брали перший шлюб, перевищувала на 5–10% чоловіків-першошлюбників²⁴. Щоправда, у середині XIX ст. помітно зростала різниця між чоловічими та жіночими частками першошлюбності за обома видами джерел на відміну від попередніх періодів до 8,3% та 10,9%, що вказувало на зростаюче число чоловіків-повторношлюбників.

Продовжуючи історико-демографічний аналіз, звернемося до показників середнього шлюбного віку чоловіків і жінок (див. табл. 1–3, графік 1). Маскулінна та фемінна криві лінії графіка демонструють відносну стабільність даних на відрізьку 1791–1820 рр. Обидві лінії засвідчують вищі значення показників чоловічого шлюбного віку за жіночі. Маскулінна крива загалом виходить за межі 20-річного віку, а в деякі роки (1793, 1795, 1798, 1805–1807, 1811–1812 рр.) вікові дані перевищували позначку 25 і 26 років. Фемінна лінія рівномірно з відривом у 2–4 роки поступається маскулінній. Жіноча крива графіка коливається в межах 20-річної прямої лінії даних, хоча на трьох ділянках жіночі показники були нижчими за цю позначку. Такі спадаючі показують зниження середнього шлюбного віку жінок до 19 років.

Криві лінії графіка чоловіків і жінок початку 1780-х рр. демонструють різний віковий старт. Фемінна лінія вказує на вік, нижчий за 20 років, а маскулінна – виходить за ці межі. Далі спостерігаємо значний стрибок, обумовлений відсутністю перших шлюбів 1785 р. та натомість значними для тієї епохи середніми показниками повторношлюбників: чоловіків – 42,5 роки й жінок – 34,0 роки. Починаючи з 1791 та до 1820 рр. помітна відносна вікова стабільність даних обох статей із незначними стрибками в напрямі до осі абсцис. Для прикладу, жіноча лінія графіка знижується на часових відрізках 1791–1792, 1810, 1816–1819 рр. у зв'язку з середніми значеннями шлюбного віку в межах 18–19 років. Аналогічні коливання характерні й для чоловічої кривої лінії, але з варіюванням віку в межах до та після 25-річної прямої графіка. Збільшення середнього шлюбного віку представників обох статей спостерігаємо з кінця 1830-х та впродовж 1840–1850-х рр., що пов'язано з підвищенням шлюбно-вікових вимог, затверджених указом 1830 р. Маскулінна крива графіка загалом вища за 25-річну позначку, а фемінна – 20-річну. Лише один фрагмент обох ліній демонструє незначне зниження показників 1854 р. Такий спад пояснюється відсутністю повторношлюбників обох статей, оскільки на зазначеній ділянці враховано дані тільки першошлюбності.

Показники таблиць і візуалізація середнього шлюбного віку на графіку дає змогу виокремити певні закономірності. По-перше, середнє значення матримоніального віку осіб за статевою ознакою залежало від кількості проаналізованих шлюбів за рік. Адже, вважаємо, що чим більше зібрано даних із різних парафій за окремі роки, тим об'єктивніші сумарні значення віку подружніх пар. По-друге, у випадку наявності тільки перших вінчань за рік середній показник віку буде відображати середньовікове значення першошлюбності. В іншій ситуації, за наявності тільки вінчаних наречених повторношлюбників упродовж року, середній шлюбний вік буде демонструвати середній вік осіб обох статей повторних сімейних союзів. По-третє, середній шлюбний вік залежав від кількості повторних шлюбів за рік і коливань віку повторношлюбників. Чим вищі вікові показники вінчаних осіб у повторних шлюбах і більша кількість таких сімейних союзів, тим вищий середній шлюбний вік. Це позначилося на коливаннях загальних показників середнього матримоніального віку у трьох досліджуваних часових відрізках. Наприкінці

²⁴ Там же. – С.57.

XVIII ст. маскулінний середній шлюбний вік становив 26,3 роки, на початку XIX ст. – 23,8 роки, а у середині XIX ст. – 27,1 роки. Подібні фемінні дані поступалися чоловічим і, відповідно, становили 22,1, 20,9, 23,4 роки. Різниця між чоловічими та жіночими віковими показниками складала 3–4 роки.

Здійснюючи історико-порівняльний аналіз із подібними показниками, обрахованими за матеріалами церковних обшуків 1836–1860 рр., можемо констатувати їх наближеність до метричних результатів, адже середній шлюбний вік чоловіків становив 26,2, а жінок – 22,9 роки. Спостерігаємо незначну різницю вікових даних між двома реєстрами середини XIX ст.: для чоловіків – 0,9, для жінок – 0,5 років.

Далі звернемося до таблиць 1–3, графіка 2 та проаналізуємо середньовікові особливості першошлюбності чоловіків і жінок. Маскулінна крива демонструє перевагу молодиків, які старші за 20 років. Лише на ділянці 1816 та 1820 рр. помітні незначні спади до відміток 19,0 та 19,7 років. На відрізку графіка 1783–1820 рр., ураховуючи показники таблиць 1–2, відображено коливання вище за 21–22 роки. Максимальний вік чоловіків-першошлюбників був визначений у 1786, 1788, 1793, 1807 рр. і відповідав 26,1, 24,0, 23,9, 23,6 рокам. Середнє значення маскулінної першошлюбності наприкінці XVIII ст. становило 22,1, а на початку XIX ст. – 21,7 роки. Відповідно до шлюбних вимог у 1783–1820 рр. наймолодшим молодиком був єдиний 16-річний: «отрокъ» Павло Максимів Головченко з с. Рогізне, який 11 січня 1795 р. повінчався з 15-річною односельчанкою Параскевою Прокопівною Сквиченко першим шлюбом²⁵.

Зі збільшенням чоловічого матримоніального віку до 18 років 1830 р. помітно зростає середній вік наречених, які вперше брали шлюб 1836–1856 рр. Маскулінна крива вже не перетинає 20-річну пряму графіка, а вікові показники збільшуються до позначок 22–24, навіть 25 років і демонструють максимальні значення в 1846, 1847 рр. – 25,5 та 25,9 роки. Середньовіковий показник чоловіків-першошлюбників у середині XIX ст. підвищився до 23,8 років. Зростання чоловічого віку першошлюбності передусім пов'язувалося з підвищенням шлюбно-вікової вимоги на державному рівні, а також значною кількістю солдатів, офіцерів і молодиків інших соціальних категорій, які вперше одружилися в доволі зрілих літах.

Найстарішим «новобрачнмъ» був мешканець м. Сорочинці 55-річний відставний солдат Данило Іоаннів Ханченко, який 4 лютого 1846 р. поєднався шлюбом з удовою Параскевою Даниловою 36 років, донькою Зеленського, вільновідпущеною з селян генерал-майором Яковом Раянком²⁶. Неодружені чоловіки зрілого віку були переважно офіцерсько-солдатського соціального походження або ж козаками. В опрацьованих джерелах натрапляємо на представників різночинства, які перебували на державній службі та затримувалися до поважного віку у статусі «холостяка», рідше – поміщицьких селян, мабуть дворових, котрі були наймитами, працівниками тощо.

Аналізуючи фемінну криву графіка 2, спостерігаємо дещо відмінну від чоловічої картину. На відрізку кінця XVIII й початку XIX ст. вік першошлюбниць був переважно нижчим за 20 років. Найвищий середній вік жіночої першошлюбності виявлено в 1802 р. – 20,9 роки. Загалом вікові показники коливалися в межах 18–19 років. Найраніше жінки виходили заміж 1810 та 1816 рр., коли середньорічні значення віку коливалися в межах 17,9 і 17,5 років. У деяких частинах графіка фемінна лінія перетинається з маскулінною або наближається до неї, що вказує на майже тотожні вікові значення чоловіків і жінок за окремі роки.

²⁵ ДАСО. – Ф.94. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.50.

²⁶ ДАПО. – Ф.1011. – Оп.1. – Спр.180. – Арк.81 зв. – 82.

У метриках цього періоду з-поміж дівчат-першошлюбниць наймолодшими були дві 14-річні особи. Такою виявилася парафіянка с. Рогізне Ірена, донька померлого священника Івана Скринникова, яка в липні 1817 р. повінчалася зі студентом колегії Іваном Матвеевим Загрисоем, котрому виповнилося 26 років²⁷. На противагу українським жінкам, в окремих польських парафіях 1797–1804 рр. близько 15% вінчаних дівчат були віком 13–14 років²⁸. Наймолодшою парою в польській парафії Рациборовиці стало подружжя 17-річного та 13-річної (1747 р.)²⁹.

Найстаршою незаміжньою жінкою, яка вперше вінчалася, була 46-річна служниця-селянка графа Губовича з м. Сорочинці Параскева Вакулова Бенгина. Наречена 28 травня 1846 р. утворила сімейний союз з удівцем за першим шлюбом, селянином того ж власника 39-річним Григорієм Михайловичем Цибом³⁰. Іноді подібних жінок називали не «девица», а «безмужняя женщина». Такою була 35-річна вороньківська мешканка козацька донька Віра Іванівна Шаповалова, яка вийшла заміж 22 січня 1839 р. за 44-річного Василя Іванова Шолудька. Наречена була першошлюбницею, а наречений – удівцем за другою дружиною³¹. Незрозуміло, якими критеріями керувався ієрей вороньківської церкви Павло Козловський, відносячи деяких незаміжніх жінок у категорію «безмужнихъ женщинъ». Але до цієї групи потрапили незаміжні різного віку: 20, 22, 28, 35 років тощо. Вірогідно, ними могли бути покритки.

Середні значення віку жінок-першошлюбниць, як наприкінці XVIII, так і на початку XIX ст., були майже однаковими – 19,4 і 19,5 років. Порівняємо отримані дані за матеріалами метричних книг 1783–1800 рр. для чоловіків і жінок (22,1 та 19,4 роки) зі середньовіковими маскулінно-фемінними показниками першовінчаних осіб, обрахованими нами за формулою французьких дослідників Л.Анрі та Л.Блюма. За матеріалами сповідних розписів 1775 р. сільського соціуму Полтавського полку для чоловіків цей показник становив 25,3, а для жінок – 22,9 роки³². Різниця між двома методиками підрахунків, як маскулінних, так і фемінних середньовікових значень першошлюбності відповідала 3,2 і 3,5 рокам.

Причини розбіжності такі. По-перше, записи про вік людей у матеріалах сповідних розписів не відображають справжнього віку наречених, а значення середнього віку першошлюбності визначається за формулою, яка враховує статеві особливості населення певної парафії. Відповідно й середньовіковий показник першовінчаних наречених отриманий шляхом непрямих обрахунків відсотка осіб, які на час реєстрації шлюбу ще залишалися неодруженими, у послідовних вікових групах³³. Отже вікове значення першошлюбності наречених, визначене за формулою, вірогідно, неточне. До того ж потрібно враховувати недосконалість ведення записів віку у сповідних книгах, що могло вплинути на отримані очевидно завищені результати. По-друге, метричні книги, на нашу думку, відображають більш реальні вікові дані наречених.

²⁷ ДАСО. – Ф.94. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.386.

²⁸ *Surdacki M.* Urzędów w XVII i XVIII w.: Miasto – społeczeństwo – życie codzienne. – Lublin, 2007. – S.514.

²⁹ *Wyźga M.* Rodzina chłopska w parafii Raciborowice pod Krakowem w XVII–XVIII w. // *Spółeczeństwo staropolskie: Seria nowa.* – Т.ІІІ. – Warszawa, 2009. – S.256.

³⁰ ДАПО. – Ф.1011. – Оп.1. – Спр.180. – Арк.83 зв. – 84.

³¹ Там же. – Ф.706. – Оп.4. – Спр.195. – Арк.311 зв. – 312.

³² *Бороденко О.А.* Шлюбність та шлюбний вік у селах Полтавського полку другої половини XVIII ст. // *Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* – Т.25. – К., 2012. – С.245–257.

³³ *Анри Л., Блюм А.* Методика анализа в исторической демографии / Пер. с фр. С.Хока, Ю.Егоровой. – Москва, 1997. – С.48–50.

Польські фахівці Т.Вісліч і Ц.Кукльо встановили, що вік за'язування шлюбних зв'язків польського населення XVII–XVIII ст. для чоловіків становив 25–29, а для жінок – 20–24 роки³⁴. Натомість у парафії Раціборовиці під Краковом, за обрахунками М.Виґжи, упродовж 1741–1760 рр. маскулінний середній вік першошлюбності становив 25,73, а фемінний – 20,44 роки³⁵. Італійський дослідник М. Ліві Баччі наводить таку статистику шлюбно-вікових даних: у 1740–1789 рр. шлюбний вік для дівчат Франції становив 25,7, а для чоловіків – 27,9 років; в Англії з 1610 по 1760 рр. дівчата виходили заміж у 25–26, а чоловіки – у 26–28 років; за даними 14 сіл Німеччини XVIII ст. подібні показники коливалися від 25,5 років для дівчат і 28 років для чоловіків; населення Чехії та Австрії мало середній шлюбний вік 23–24 роки; у 10 угорських парафіях між 1730 та 1820 рр. шлюбний вік починався з 20–21 років. Високі вікові показники наприкінці XVIII ст. зафіксовано в Іспанії та Португалії, де вони варіювалися від 22 до 28 років³⁶. Для містечка Селбі в англійському графстві Йоркшир середній вік чоловіків-першошлюбників становив 25,1, а жінок-першошлюбниць – 22,8 роки³⁷. Корейські жінки в 1678–1789 рр. переважно виходили заміж у віці від 15 до 20 років. Фемінний середньовіковий показник першошлюбності становив 17,5 років. Натомість чоловіки у середньому одружувалися у 18 років. Це набагато раніше, ніж в Європі, дещо раніше, ніж в Японії, але майже так само, як у Китаї³⁸. Як бачимо, установлені нами показники середнього віку першошлюбності українського населення кінця XVIII – початку XIX ст. нижчі за європейські, але вищі за наведені азіатські дані. Українські вікові значення першошлюбників наближені до угорських і польських показників.

Зміни у статевікових показниках першошлюбності помітні з 1838 р. (див. графік 2). Разом із чоловічою жіноча крива лінія 1838–1856 рр. поєднується або досягає показників вищих за 20 років. Це зумовлено високими віковими даними в порівнянні з періодом кінця XVIII – початку XIX ст. Максимальне значення середнього віку жіночої першошлюбності зафіксовано 1846 р. – 23,5 роки. Загалом усі показники перевищували лінію 20 років. Найнижчий вік зафіксовано 1844 р. – 20,5 роки. Усі зареєстровані жінки-наречені відповідно до шлюбно-вікових вимог згаданого вище указу 1830 р. були 16-річного і старшого віку, чоловіки – 18-річні та доросліші. Середньовікове значення першовінчаних жінок за період 1838–1856 рр. визначено у 21,9, для чоловіків – 23,8 роки. Різниця вікових маскулінно-фемінних даних становить 1,8 років.

Проведемо історико-порівняльний аналіз показників середнього віку першошлюбності за матеріалами двох церковних джерел 1836–1860 рр.: метричних та обшукових книг. Середнє значення першошлюбності чоловіків за результатами церковних обшуків визначено у 23,4 роки, що незначно поступається подібному показнику метричних книг – 23,8 роки. Відповідні показники жіноцтва обраховано у 21,5 та 21,9 роки. Отже різниця даних двох реєстрів для представників обох статей була однаковою – 0,4 роки.

Порівняємо наші результати з російськими та польськими даними. На російських землях за період 1780–1850-х рр. середній вік «жениховъ» зріс із 16–18 до 20–21, а наречених-жінок – з 15–16 до 18–20 років. У середині XIX ст. більша частина

³⁴ *Wiślich T.* Upodobanie: Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej w XVII–XVIII w.: Wyobrażenia społeczne i jednostkowe. – Wrocław, 2012. – S.58; *Kuklo C.* Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. – S.278.

³⁵ *Wyżga M.* Rodzina chłopska w parafii Raciborowice pod Krakowem w XVII–XVIII w. – S.256.

³⁶ *Ливи Баччи М.* Демографическая история Европы / Пер. с итал. А.Миролюбовой. – Санкт-Петербург, 2010. – С.151–152.

³⁷ *Bellingham R.* Age at marriage in the late-eighteenth century // *Local Population Studies*. – №61. – Autumn 1998. – P.56.

³⁸ *Kim Kuen-Tae.* Eighteenth-century Korean marriage customs: the Tanso'ng census registers // *Continuity and Change*. – 20(2). – Cambridge University Press, 2005. – P.193–209.

дівчат вінчалися до 21, а чоловіки – у 23–24 роки. На окраїнах Росії – на півночі, Сибіру, у південних губерніях – шлюб брали на рік – два пізніше, ніж у центрі європейської частини Росії. Зокрема у Херсонській губернії 1867 р. маскулінно-фемінні показники становили 20,1 та 27,5 роки³⁹. Отже якщо відносити українські землі до південних теренів Російської імперії, то українські показники відповідають тенденціям, виявленим російським дослідником Б.Мироновим. У польській Кохловецькій парафії на початку ХІХ ст. дівчата виходили заміж у 22–22,2, а молодики – у 24,4–24,5 роки⁴⁰.

Загалом, беручи до уваги показники, обрховані нами за метричними та обшуківими книгами 1783–1820 й 1836–1860 рр., можемо говорити про невідповідність українських показників середнього віку першошлюбників обох статей західноєвропейським. Адже, за твердженням Дж.Гаджнала, лінія розмежування для європейського типу шлюбності проходила від Санкт-Петербурга до Трієста. Середній вік незаміжніх жінок, які вперше виходили заміж, повинен бути вищим за 23–24, а чоловіків – за 25–26 років⁴¹. На схід від лінії поділу середньовіковий показник першошлюбності становив для жінок менше 22 років і 24 років для чоловіків, що відповідає нашим результатам⁴².

Порівнюючи показники першошлюбності, було виявлено певну закономірність, характерну як для чоловічого, так і для жіночого населення. У містах і містечках вікові дані були на 1–2, іноді й на 3 роки вищими за сільські. На значення середнього віку осіб обох статей, які вперше одружувалися, впливали вікові вимоги до матримоніальних союзів. Чим вищим був шлюбно-віковий ценз для наречених, визначений державою та церквою, тим відчутно зростав вік першовінчаних осіб. Із-поміж інших факторів, які могли позначатися на зростанні середнього віку першошлюбників, Б.Миронов називає усвідомлення освіченою частиною суспільства шкідливості для здоров'я надзвичайно ранніх шлюбів; затримка пубертатного періоду (статевого дозрівання) в наречених; зміни в поміщицьких інструкціях, що рекомендували розпорядникам маєтків упродовж ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. збільшити вік першовінчаних кріпосних селян⁴³.

Маскулінний середній вік залежав від кількості осіб і віку чоловіків із-поміж окремих соціальних категорій населення, а саме солдатів, офіцерів, козаків, різночинців, дворових селян, наймитів, працівників тощо. Чим більша їхня частка та вищий вік чоловіків-першошлюбників, тим помітніше зростав середній показник першошлюбності населеного пункту та регіону загалом. Жінки зрілого віку затримувалися у статусі незаміжніх, напевно, через стан здоров'я, пошук вигідної у соціальному сенсі шлюбної партії, наймитування тощо. Як бачимо, вік наречених іноді залежав від соціальної належності та специфіки трудової діяльності.

Квантитативний аналіз шлюбності ґрунтувався на матеріалах 1909 сімейних пар, вивчених за метричними документами, і 1372 – за церковними обшуками. Отже можемо підбити певні підсумки.

³⁹ *Миронов Б.Н.* Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): В 2 т. – Т.1: Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. – Санкт-Петербург, 2003. – С.167–168.

⁴⁰ *Kwapulińska P.* Rodzina w parafii kochłowskiej w XIX w. // *Śląskie studia demograficzne: Rodzina / Pod red. Z.Kwaśnego.* – Т.5. – Wrocław, 2001. – S.154.

⁴¹ *Хаджнал Д.* Европейский тип брачности в ретроспективе. – С.25–31.

⁴² *Федорова Н.А., Каримова Л.К.* Историческая демография. – Казань, 2012.

⁴³ *Миронов Б.Н.* Социальная история России периода империи... – С.167–168.

По-перше, сумарні показники шлюбності будуть об'єктивними та відображатимуть більш масові тенденції за умови опрацювання значної кількості церковних книг із різних парафій.

По-друге, коливання показників середнього шлюбного віку залежать від кількості та віку повторношлюбників. Чим більша кількість зареєстрованих повторних шлюбів за рік і доросліші повторновінчані особи, тим вищі значення середнього шлюбного віку наречених.

По-третє, середній шлюбний вік чоловіків наприкінці XVIII ст. становив 26,3, для жінок – 22,1 роки, на початку XIX ст., відповідно, 23,8 і 20,9, у середині XIX ст. – 27,1 та 23,4 роки. Порівнюючи отримані результати за метричними книгами з подібними даними церковних обшуків 1836–1860 рр., спостерігаємо незначну різницю в показниках до одного року (26,2 і 22,9 роки).

По-четверте, основним чинником, який визначав коливання значень середнього віку першошлюбників упродовж указаних років був матримоніальний віковий ценз для чоловіків і жінок, визначений церквою та закріплений законодавчими актами. Саме зі змінами шлюбного віку відповідно до указу 1830 р. помітно зростав середній вік першошлюбності наречених.

По-п'яте, динаміку показників маскулінної середньовікової першошлюбності визначали кількість і вік неодружених чоловіків певного соціального походження: офіцерів, солдатів, різночинців, наймитів, працівників, козаків тощо. Представники цих соціальних категорій найдовше затримувалися у статусі неодружених чоловіків і створювали сімейні союзи у зрілому віці.

По-шосте, на регіональні значення середнього віку першошлюбників обох статей впливала їх належність до міських чи сільських парафій. Вікові показники першовінчаних осіб у міських громадах від 1 до 3 років були вищими, ніж подібні у сільських. Отже чим більше досліджено вікових відомостей міських жителів, тим вищим буде регіональний показник, і навпаки, чим більше селян-першошлюбників узято до уваги, тим нижчі загальні показники віку.

По-сьоме, середній вік першошлюбності наприкінці XVIII ст. становив для чоловіків 22,1, а для жінок – 19,4 роки, відповідно на початку XIX ст. – 21,7 і 19,5 роки. Матеріали метрик та церковних обшуків 1836–1860 рр. продемонстрували незначну вікову розбіжність подібних показників (до півроку), що свідчить про більш масові тенденції першошлюбності маскулінних – 23,8 і 23,4, та фемінних значень – 21,9 і 21,5 роки. Візуалізація результатів у графіках дає підстави стверджувати, що ранньовікові шлюби (до 20-річного віку) були помітні серед жіноцтва кінця XVIII – початку XIX ст., а у середині XIX ст. більшість жінок виходили заміж старшими за 20 років. Чоловіки у трьох досліджуваних періодах загалом одружувалися після 20 років.

По-восьме, різниця між середніми значеннями першошлюбності для чоловіків незначно перевищувала (на 2–3 роки) відповідні показники для жінок. За твердженням Дж.Гаджнала, це визначальна ознака всіх європейських шлюбів. За інших умов, коли вікова різниця була більшою, зменшувалися шанси жінок на утворення нових сімейних союзів⁴⁴.

По-дев'яте, виокремлені дані середнього віку осіб, які вперше вінчалися, не відповідають західноєвропейським. Українські дані нижчі за них, але вищі за азійські. Вони подібні до показників народів, котрі мешкають на сході від лінії розмежування європейського типу – росіян, угорців, поляків тощо.

⁴⁴ Хаджнал Д. Европейский тип брачности в ретроспективе. – С.59.

Табл.1

**Шлюбний вік чоловіків і жінок
за матеріалами метричних книг 1783–1800 рр.**

Роки	Загальна кількість шлюбів	Середній шлюбний вік чоловіків	Середній шлюбний вік жінок	Кількість перших шлюбів	Кількість чоловіків-першозлюбників	Середній вік чоловіків-першозлюбників	Кількість жінок-першозлюбниць	Середній вік жінок-першозлюбниць	
1783	7	23,6	19,0	6	6	22,2	6	18,0	
1784	14	28,5	25,9	9	9	20,7	9	19,4	
1785	4	42,5	34,0	–	–	–	–	–	
1786	15	27,1	20,6	13	14	26,1	15	20,6	
1787	6	27,7	21,5	4	4	22,3	4	19,5	
1788	5	29,2	25,8	2	2	24,0	3	20,0	
1789	20	25,9	22,4	16	16	21,7	16	19,0	
1790	–	–	–	–	–	–	–	–	
1791	35	20,9	18,4	33	33	20,2	34	18,2	
1792	23	22,0	19,1	21	21	21,2	22	18,6	
1793	30	25,2	21,2	24	25	23,9	27	19,7	
1794	64	27,1	22,5	45	46	22,4	55	19,8	
1795	42	25,5	21,4	33	35	21,7	36	18,5	
1796	76	24,0	19,7	64	64	21,2	70	18,9	
1797	65	24,3	20,9	51	54	21,6	56	19,7	
1798	95	25,4	21,7	78	80	22,6	84	20,1	
1799	127	23,4	20,5	107	109	21,2	112	19,3	
1800	59	24,4	20,7	45	45	21,8	52	19,9	
Разом	687	26,3	22,1	551	563	22,1	601	19,4	
Разом %		100		80,2		82,0		87,5	

Табл.2

Шлюбний вік чоловіків і жінок за матеріалами метричних книг 1801–1820 рр.

Роки	Загальна кількість шлюбів	Середній шлюбний вік чоловіків	Середній шлюбний вік жінок	Кількість перших шлюбів	Кількість чоловіків-першозлюбників	Середній вік чоловіків-першозлюбників	Кількість жінок-першозлюбниць	Середній вік жінок-першозлюбниць
1801	55	24,2	21,3	45	47	21,8	50	20,2
1802	58	23,1	21,3	54	55	22,6	56	20,9

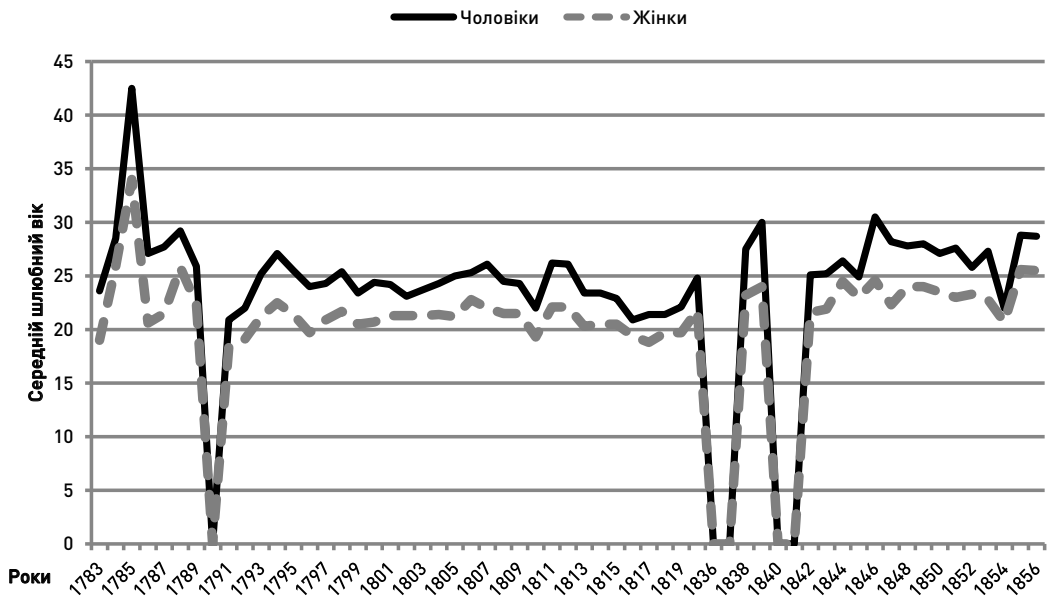
1803	61	23,7	21,3	49	52	23,2	54	20,1
1804	70	24,3	21,4	57	59	22,4	62	20,2
1805	46	25,0	21,2	39	39	21,4	39	18,9
1806	24	25,3	22,8	18	20	22,6	19	19,9
1807	15	26,1	22,0	11	12	23,6	11	20,6
1808	38	24,5	21,5	26	28	21,6	30	19,6
1809	28	24,3	21,5	20	21	21,4	22	19,4
1810	8	22,0	19,3	7	7	20,9	7	17,9
1811	16	26,2	22,1	11	11	20,7	12	18,9
1812	16	26,1	22,1	11	12	22,9	12	19,7
1813	11	23,4	20,3	9	10	22,6	10	19,4
1814	17	23,4	20,5	14	14	21,5	16	19,9
1815	16	22,9	20,5	14	15	22,7	15	19,9
1816	16	20,9	19,4	13	13	19,0	13	17,5
1817	14	21,4	18,8	14	14	21,4	14	18,8
1818	20	21,4	19,7	20	20	21,4	20	19,7
1819	15	22,1	19,7	11	13	21,2	14	19,1
1820	9	24,8	21,8	6	6	19,7	6	18,3
Разом	553	23,8	20,9	449	468	21,7	482	19,5
Разом %	100			81,2	84,6		87,2	

Табл.3

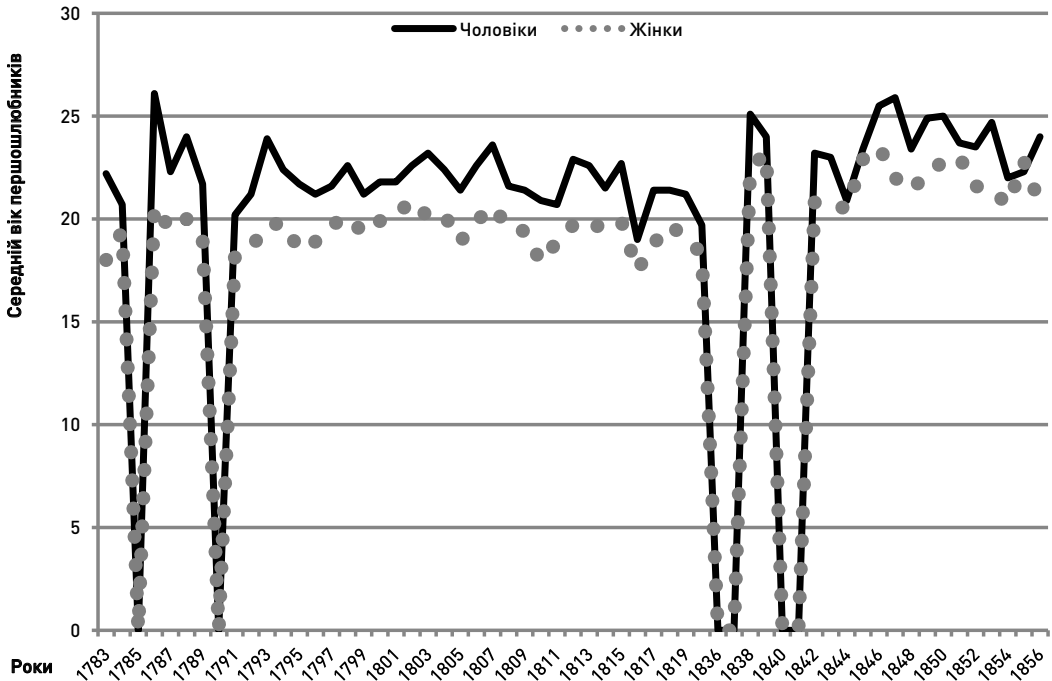
**Шлюбний вік чоловіків і жінок
за матеріалами метричних книг 1838–1856 рр.**

Роки	Загальна кількість шлюбів	Середній шлюбний вік чоловіків	Середній шлюбний вік жінок	Кількість перших шлюбів	Кількість чоловіків-першоплюбників	Середній вік чоловіків-першоплюбників	Кількість жінок-першоплюбниць	Середній вік жінок-першоплюбниць
1838	32	27,5	23,2	22	22	25,1	30	22,5
1839	22	30,0	24,0	20	20	24,0	21	23,2
1840	–	–	–	–	–	–	–	–
1841	–	–	–	–	–	–	–	–
1842	93	25,1	21,6	77	80	23,2	84	20,8

1843	73	25,2	21,9	57	62	23,0	63	20,7
1844	16	26,4	24,5	10	11	20,9	12	20,5
1845	45	24,9	23,0	35	36	23,4	44	22,9
1846	35	30,5	24,6	19	20	25,5	31	23,5
1847	25	28,2	22,3	21	21	25,9	24	22,0
1848	139	27,8	24,0	89	89	23,4	107	21,4
1849	78	28,0	24,0	50	55	24,9	62	22,2
1850	30	27,1	23,5	23	24	25,0	27	22,8
1851	8	27,6	23,0	3	3	23,7	8	23,0
1852	14	25,8	23,3	10	12	23,5	11	21,6
1853	38	27,3	22,8	29	31	24,7	33	21,4
1854	6	22,0	20,7	6	6	22,0	6	20,7
1855	5	28,8	25,6	4	3	22,3	4	22,8
1856	10	28,7	25,5	6	6	24,0	7	20,7
Разом	669	27,1	23,4	481	501	23,8	574	21,9
Разом %		100		71,9		74,9		85,8

Графік 1. Середній шлюбний вік чоловіків і жінок за матеріалами метричних книг 1783–1820 та 1838–1856 рр.

Графік 2. Середній вік першошлюбності чоловіків і жінок за матеріалами метричних книг 1783–1820 та 1838–1856 рр.

REFERENCES

- Anri, L., Blyum, A. (1997). *Metodika analiza v istoricheskoy demografii* [per. s fr. S.Khoka i Yu.Yegorovoy]. Moskva: RGGU. [in Russian].
- Borodenko, E.A. (2013). Devichia brachnost v Levoberezhnoy Ukrainie: khristianskiye normy i praktika sotsiuma. *European Social Science Journal [Evropeyskiy zhurnal sotsialnykh nauk]*. Moskva: Mezhdunarodnyy issledovatel'skiy institut, 12(39), II, 357–364. [in Russian].
- Borodenko, O.A. (2012). Shliubnist ta shliubnyi vik u selakh Poltavskoho polku druhoi polovyny XVIII st. *Naukovi zapysky: Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*. Kyiv: Instytut ukraïnskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S.Hrushevskoho NAN Ukrainy, 25, 245–257. [in Ukrainian].
- Bellingham, R. (Autumn 1998). Age at marriage in the late-eighteenth century. *Local Population Studies*, 61, 54–56.
- Fedorova, N.A., Karimova, L.M. (2012). *Istoricheskaya demografiya: teoriya i metod*. Kazan: Izd-vo Kazanskogo universiteta. [in Russian].
- Khadzhal, D. (1979). Yevropeyskiy tip brachnosti v retrospective. *Brachnost, rozhdayemost, semia za tri veka*. Eds. A.G.Vishnevskiy, I.S.Kon. Moskva: Statistika. [in Russian].
- Kim Kuen-Tae. (2005). Eighteenth-century Korean marriage customs: the Tanso ŋng census registers. *Continuity and Change*, 20(2), 193–209. Cambridge University Press.
- Kukło, C. (2009). *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*. Warszawa. [in Polish].
- Kwapulińska, P. (2001). Rodzina w parafii kochtowickiej w XIX w. *Śląskie studia demograficzne. Rodzina* [Ed. Z.Kwaśny], 5, 111–155. Wrocław. [in Polish].
- Livi Bachchi, M. (2010). *Demograficheskaya istoriya Yevropy*. Seriya «Stanovlenie Yevropy» [per. s ital. A.Mirolyubovoy]. Sankt-Peterburg: Aleksandriya. [in Russian].
- Mironov, B.N. (1999). *Sotsialnaya istoriya Rossii perioda imperii (XVIII – nachalo XX v.): Genezis lichnosti, demokraticheskoy semi, grazhdanskogo obshchestva i pravovogo gosudarstva, I*. Sankt-Peterburg: Dmitriy Bulanin. [in Russian].
- Rybakovskiy, L.L. (2003). *Demographicheskii poniatyinyi slovar*. Moskva: TSP. [in Russian].
- Surdacki, M. (2007). *Urzędów w XVII i XVIII w.: Miasto – spoczeństwo – życie codzienne*. Lublin. [in Polish].
- Wiślich, T. (2012). *Upodobanie: Matzeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej w XVII–XVIII w.: Wyobrazenia spoceczne i jednostkowe*. Wrocław: Chronicon. [in Polish].
- Wyźga, M. (2009). Rodzina chtopska w parafii Raciborowice pod Krakowem w XVII–XVIII w. *Spoczeństwo staropolskie: Seria nowa, III*, 245–278. Warszawa: DIG. [in Polish].

Olena Borodenko

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Docent,
Department of History of Ukraine,
V.Korolenko Poltava National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine), elena_bs@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0292-9310>

Age Features of the First Marriage Among the Population in Left-Bank Ukraine According To the Materials of Registers of Birth and Church Searches in 1783–1820 and 1836–1860

Abstract. The aim. According to the materials of the register of birth in 1783–1820 and 1838–1856 and church searches in 1836–1860, indicators of the average age of people who first married were calculated and analyzed on the basis of gender characteristic in 23 parishes of the Left-Bank Ukraine. **Research methods.** The content of the documentation and the purpose of the study stipulated the usage, in addition to general scientific, special-historical methods. Among the latter historical and comparative, critical analysis, deconstruction, visualization and other methods are applied. **Scientific novelty.** Information from the sources of the church accounting and statistical direction created opportunities for combining comparative and historical-demographic approaches in studying the problem of age-related characteristics of first marriage. **Main results.** The obtained quantitative age data for the first time married people are presented in tables and shown in graphs, age differences of men and women, separately urban and rural brides are highlighted are compared with similar indicators in different regions of Europe and Asia. The average age of the brides was 1783–1800, they entered into marriage for the first time, for men it was determined to be 22,1 years old, and for women – 19,4 years old. The corresponding indicators of 1801–1820 demonstrate the masculine (male) value of the first marriage within 21,7 years old, feminine (female) – 19,5 years old. With an increase in marriageable age, in accordance with the decree of 1830, a noticeable increase in the average age indicators of first-time married people for 1836–1860 were noticed. According to metrics, men first married an average at the age of 23,8 years old, and women at the age of 21,9 years old. Similar calculations are based on church searches amounted 23,4 and 21,5 years old. Men are married on average 2–3 years later, unlike women. The average age value of the first married people was 1–3 years higher among urban brides compared with rural brides. During the late eighteenth and first half of the nineteenth centuries men were generally married after 20 years of age. Ukrainian women for 1783–1820 mainly married before the age of 20, and in 1836–1860 – older than this age.

Keywords: bride and groom, registers of births, average marriage age, average age of person's first marriage, church searches, marriage.